

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA INSON RUHIYATINING TASVIRLANISHI

Cho'lonoy Mo'minova Abdulvohidovna

O'zbek tili va adabiyot kafedrasida assistenti

Andijon mashinasozlik instituti,

Andijon shahri, O'zbekiston Respublikasi,

E-mail: cholponoym@gmail.com.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Abdulla Qahhorning hikoyalarida inson ruhiyatining o'zaro tasvirlanishi, hamda hikoyalaridagi obrazlarning tasviri atroflicha yoritib berilgan. "O'g'ri" va "Dahshat" hikoyalarining o'ziga xos xususiyatlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, hikoya, janr, realistik, Mastura, Turobjon, qahramonlar, inson, o'g'ri, bemor, anor, o'tmish, zamonaviy, mahorat, Dahshat, muloqat, munosabat.

АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно изложено взаимное описание психики человека в рассказах Абдулла Каххора, а также описание персонажей его рассказов.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, рассказ, жанр, реализм, Мастура, Туробжон, герои, люди, вор, пациент, гранат, прошлое, современность, мастерство, дахшат, общение, отношение.

ABSTRACT

In this article, the mutual description of the human psyche in the stories of Abdulla Qahhor, as well as the description of the characters in his stories, are detailed. Unique features of Thief and Horror tricks.

Key words: Abdulla Qahhor, story, genre, realistic, Mastura, Turobjon, heroes, a person, a thief, patient, pomegranate, past, modern, skill, horror, communication, attitude.

Abdulla Qahhor o'zbek realistik hikoyachiligining asoschilaridan biri bo'lib, adabiyotimizda bu janrning shakllanishi va o'sishi uning nomi bilan chambarchas bog'liqdir. Abdulla Qahhor G'afur G'ulom, Abdulla Qodiriy, Oybek kabi yozuvchilar bilan hamkorlikda ijod etib, hikoya janrining ko'pgina namunalarini yaratdi. Uning "Bemor", "Anor", "Millatchilar", "Tomoshabog'", "O'g'ri", "Maston", "Qanotsiz

chittak”, “San’atkor”, “Jonfig’on”, “Yillar”, “Adabiyot muallimi” kabi hikoyalari o‘zbek adabiyotida hikoya janrining sezilarli darajada taraqqiy etishiga ta’sir ko‘rsatgan asarlar sirasiga kiradi.

Abdulla Qahhor hikoyalarini mazmuni va janr xususiyatlariga ko‘ra ikki guruhga ajratib tahlil etish mumkin. Bularning bir guruhini o‘tmish haqidagi hikoyalar tashkil qilsa, ikkinchi guruh hikoyalarning bosh qahramonlari zamondoshlarimizdir. Yaqin o‘tmishdagi o‘zbek voqeligi “Anor”, “O‘g‘ri”, “Bemor”, “Tomoshabog‘”, “Millatchilar” kabi hikoyalarda aks etgan. Keyinchalik esa, adib o‘tmish mavzusida yana “Dahshat” hikoyasini yaratdi. Shuningdek,, “O‘tmishdan ertakla” qissa deb atalgan bo‘lsa-da, mohiyati bilan ayrim-ayrim hikoyalardan tashkil topgan. Shuning uchun ularni ham adibning o‘tmish haqidagi asarlari deb bilish mumkin.

Abdulla Qahhor qissa va roman janrlarini taraqqiy etishiga ham salmoqli hissa qo‘shdi. U “Sarob”, “Oltin yulduz”, “Qo‘shchinor chiroqlari”, “Sinchalak”, “O‘tmishdan ertaklar”, “Muhabbat” singari ajoyib roman va qissalar yozib, katta janrda ham mohir san’atkor ekanini isbotladi. Yozuvchi ajoyib o‘xshatishlar, go‘zal sifatlashlar, original mubolag‘alar va metoforalar, hikmatli so‘z va iboralar yaratish orqali o‘z fikrini g‘oyat siqiq va obrazli qilib ifodalaydi. Zamonaviy o‘zbek hikoyachiligining rivojida Abdulla Qahhorning hissasi nihoyatda katta. “Abdulla Qahhor o‘zbek hikoyachiligining zamonaviy jahon hikoyachiligi darajasiga ko‘tardi va o‘zbek realistik hikoyachiligining asoschisi degan nom oldi. Abdulla Qahhorning shunday hikoyalari borki, ularni jahon navalistik adabiyotining eng yaxshi namunalari bilan bir qatorga qo‘yish mumkin” deb yozgan edi rus tanqidchisi.

Abdulla Qahhorning izchil realistik uslubda yozilgan hikoyalarining ko‘pchiligi urush yillarida va urushdan keyingi davrda yaratilgan. Bular “Ko‘k convert”, “Qizil convert”, “Kampirlar sim qoqdi”, “Xotinla”, “Asror bobo”, “Beshik”, “Mahalla”, “Nurli cho‘qqilar” kabilardir. Albatta, ularning hammasi ham bir xil darajada badiiy yuksak emas. Ularning ichida mazmunan sayozroqlari ham, uncha pishiq ishlanmaganlari ham bor. Lekin shu bilan birga, hech shubhasiz, adabiyotimizning oltin fondidan o‘rin oladiganlari ham bor. Bu gap, ayniqsa, “Ming bir jon” va “Asror bobo” hikoyalariga taalluqlidir.

“Ming bir jon” - insonning hayotga muhabbatini, umuman, hayotning qudratini, inson irodasini ulug‘laydigan hikoya. Bu hikoya noumid odamlarning ko‘nglida umid chirog‘ini yoqadi, ularni yashash uchun kurashga chorlaydi, umr yo‘lidagi har qanday, g‘ovlarni sabot va bardosh bilan yengishga o‘rgatadi. Hikoyani o‘qir ekanmiz, Mastura obrazi misolida chinakam o‘zbek ayolining jasorati, hayotga bo‘lgan shijoati, bir insonning hayotga bo‘lgan muhabbati, so‘nmas irodasi timsoli desak adashmagan bo‘lamiz. Masturaning turmush o‘rtog‘ining o‘z ayoliga bo‘lgan vafodorligini, u bilan besh yil mobaynida bitta shifoxonada kasallar orasida sog‘ bo‘lsada, ayoli uchun

yashagan bir insonni ko‘rish mumkin. U umrining oxirigacha o‘z ayoliga sadoqat bila sobit turdi va albatta farovonlikka erishishdi. Masturaning ruhiyati har vaqt hayotga bo‘lgan tashnalik, kamtarlik sezilib turadi.

Abdulla Qahhorning “Anor” hikoyasi epigrafdan boshlanadi: “Uylar to‘la non, och-nahorim bolam, Ariqlar to‘la suv, tashnai zorim bolam” (“O‘tmishdan ertaklar”). Adibning barcha mashhur hikoyalari ham epigraf bilan ochilgan: “Dahshat”, “Bemor”, “O‘g‘ri”, “Tomoshabog‘”, “To‘yda aza” va boshqalar.

Hikoyadagi birinchi jumla: “Turobjon eshikdan hovliqib kirar ekan, qalami yaktagining yengi zulfinga ilinib, tirsakkacha yirtildi”. Unda Abdulla Qahhorga yarashmagan ko‘pso‘zlilik bor, lekin fikrni bundan-da qisqa ifodalashning ham yo‘li yo‘q. Chunki qahramonning uyga hovliqib kirishini aytish bayon, xabar, xolos. Abdulla Qahhor yozuvchi sifatida kitobxon ishonishi uchun buni badiiy detal bilan dalillashi kerak edi. Shuning uchun ham qalami yaktagining yengi yirtiladi, jo‘nroq yozuvchi qisqa qilib, “yaktagi yirtildi” deb qo‘ya qolardi. Biroq eshikning zulfini yaktakni yirtmaydi, uning faqat bir qismini, qo‘l tegishi mumkin bo‘lgan yengini yirtishi mumkin, lekin yozuvchi uning “tirsakkacha yirtilgani”ni ko‘rsatadi. Bu bilan Abdulla Qahhor asar syujetidan kutilajak, favqulodda hodisaning olis shabadasiga ishora qiladi. Yengi ilinib, qisqagina yirtilishi ham mumkin edi, biroq Turobjonning qalami yaktagining yengi tirsakkacha yirtildi. Demak, syujet yanada keskinlashishi va kutilmagan oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bu esa nochor davrning ilojsiz kimsalarining oddiygina tasviri. Hikoyada zamonning tashvishlari, o‘sha davrdagi insonlarning ijtimoiy hayoti, oilaviy ahvoriga bitta anor timsolida yozuvchi o‘z hikoyasida ochib bera olgan chinakam realistik hikoyanavis ekanligini dalili desak to‘g‘ri bo‘ladi.

“O‘g‘ri” hikoyasini tekstual tahlil qilish ko‘proq samara beradi. Negaki, hajman mo‘jaz bu hikoyada badiiy maqsadga xizmat qilmaydigan, personajlar tabiatini ochishga qaratilmagan bironta so‘z ham uchramaydi. Binobarin, asarda nomuhim, ikkinchi darajali badiiy unsurning o‘zi yo‘q. Shu bois, xuddi lirik asarlarni tahlil qilgandek, mazkur hikoyani ham tekstual usulda o‘rganish samarali bo‘ladi. “O‘g‘ri” hikoyasi matni ustida ishlashni quyidagicha tashkil qilish mumkin. Abdulla Qahhorning “O‘g‘ri” hikoyasi asosida kitobxonga o‘zgalar baxtsizligi evaziga kun ko‘ruvchi manfaatparast kimsalarga nafrat, zulmga isyon hissini shakllantirish, asardagi obrazlarni tahlil qilish, yozuvchining so‘z qo‘llash mahorati va istiqloq mohiyatini anglatishdan iborat.

Abdulla Qahhorning “O‘g‘ri” hikoyasining tahlili.

“O‘g‘ri” da ham oddiy xalq hayotidan biri Qobil bobo. U asarda jabrdiyda chol bo‘lib tasvirlanadi. “Dahshat” hikoyasidagi dodho bilan bir zamonda yashasada, biroq undan farqi katta. Dodho boy-badavlat, sakkizta xotini bo‘lishi bilan birga, aql-farosati

ham joyida zulmkor shaxs bo‘lib tasvirlanadi. “O‘g‘ri” qahramoni haddan tashqari go‘l, nodon odam, uning faolligi ham aslida nodonlik, go‘llik oqibati; u o‘z raqiblariga qarshi turish, ularni dushman deb bilish o‘rniga, ularga o‘zini yaqin oladi, dushman bilan do‘st tutinadi, ulardan yaxshilik kutadi, ularning ketidan tinmay yuguradi. Qobil boboning eng qaltis, ayanchli vaziyatdagi holati ham, najot yo‘lidagi faol xatti-harakatlari ham kitobxoniga kulgili bo‘lib tuyulaveradi. Ammo shu o‘rinda bu kulgu fosh etuvchi tahqirlovchi kulgi emas, bu kulgi zamirida oddiy odamga nisbatan zo‘r hurmat, oddiy odamni shu kuylarga solib qo‘ygan muhitga nisbatan kuchli nafrat bor. Qobil bobo kulgili bo‘lib ko‘ringan xatti-harakatlari bilan ham kitobxon simpatiyasini o‘z tomoniga tortadi. Kitobxon uning nodonlarcha qilgan xatti-harakatlarini ko‘rib kuladi, ayni vaqtda uning nochor ahvoliga achinadi, qayg‘uradi. Ma‘lumki, asarda Qobil bobodan tashqari yana bir necha salbiy personajlar – ellikboshi, amin, pristav obrazlari bor. Asarda bu obrazlarning yoshi ko‘rsatilmagan bo‘lsa-da, ular ham oddiy xalq hayotidan deb hisoblaymiz. Chunki ellikboshi ham ko‘rdi, amin deganda yoshi ellik besh-oltmish besh yoshlardagi, qorin solgan keksa avlodni tushunamiz. Hikoya voqeasi davomida Qobil bobo ular bilan bir necha bor to‘qnashadi. Yozuvchi mahorati shundaki, salbiy personajlar tasvirida ham asarning umumiy ruhiga mos ritmika to‘la saqlanadi, salbiy personajlar bilan bog‘liq hodisalar ham kulgili tarzda davom etaveradi. Ammo gap salbiy personajlar ustiga ko‘chganda kulgining xarakteri o‘zgaradi, u qahrli, kinoyali – kesatiq tusini oladi. “Qobil boboning qo‘shnisi – burunsiz ellikboshi kirdi. og‘ilga kirib teshikni, ho‘kiz bog‘langan ustunni qimirlatib ham ko‘rdi, so‘ngra Qobil boboni chaqirdi va pang tovush bilan dedi:

- Ho‘kizing hech qayoqqa ketmaydi, topiladi! A.Qahhor “O‘g‘ri” hikoyasida takabbur amaldorlar qiyofasini cheksiz istehzo bilan ko‘rsatadi. Hikoyada ho‘kizini o‘g‘ri urganidan nima qilishini bilmay “dag‘-dag‘ titrab, tizzalari bukilib-bukilib ketayotgan, ko‘zlari jovdirab hammaga qarasada hech kimni ko‘rmayotgan Qobil bobo” huzuriga iltijo bilan kelganida amin uni “og‘zini ochmasdan qattiq kekirib, baqbaqasini osiltirgancha kulib” bepisandlik bilan qarshi oladi. Adib uzundan-uzun tafsilotlarsiz bu amaldorning bo‘kkanicha miriqib ovqatlangani, kunlari yeb-ichish, maishat bilan o‘tganidan semirib, boqilgan ho‘kizday baqbaqasi osilib ketganiga e‘tibor qaratadi. Qobil bobo iltijo qilib, qo‘l qovushtirib ro‘parasida turgan paytda uyat, andishani, kambag‘al bechoralarni hurmat qilishni unutgan amin “chinchalog‘ini ikkinchi bo‘g‘inigacha burniga tiqib kuldi” degan. Kambag‘al-bechora chol bilan takabbur amaldorning muloqot-munosabati, harakat-ho‘latlari romanlardagidek keng batafsil tasvirlanmasa-da, “O‘g‘ri”da bechora bir insonning tahqirlanishi manzarasi aniq namoyon qilingan. Ko‘rinib turibdiki, mohiyat e‘tibori bilan amin ellikboshining o‘zginasi, u ham kambag‘alga aslo qayishmaydi, cholni laqillatadi, paytdan foydalanib bir narsali bo‘lib qolishini o‘ylaydi. Lekin u ellikboshidan farqli o‘laroq, asl

qiyofasiniyashirib o‘tirmaydi, cholni bemalol masxaralaydi, odob-axloq qoidalarini bir yoqqa yig‘ishtirib qo‘yib, beibo xatti-harakatlar qiladi. Keksa kambag‘al choldan uyalmasdan pora so‘raydi. Qobil bobo kekxa avlod vakili. U dodhodan farqli o‘laroq, azob, qayg‘u-sitam, xo‘rlanishlar qurboniga aylanadi. “O‘g‘ri” hikoyasidagi xalq hayotining ifodalanishini ko‘rib chiqdik. Bu hikoyalarning yozilish davri bir bo‘lib, bitta zamon va makon yoritiladi. Bu davrdan chiqib, keyingi o‘n yigirma yillik davr ichida yozilgan asarlaridagi xalqhayotidagi ma‘naviy qashshoqlik oldingi asarlaridan ancha farq qiladi.

Abdulla Qahhorning “Dahshat” hikoyasi haqida to‘xtaladigan bo‘lsak, u betakror tarzda yozilgan hikoyalardan biridir. Adib ko‘plab hikoyalari bilan mashhur, ammo uning hikoyalari ichida muhim ahamiyatga ega va ta‘sirchan yoritib berilgan asar bu “Dahshat” hikoyasidir. Bu hikoyada Dodhoning bemehrligi, beparvoligi yaqqol aks etib turadi, shuningdek, Dodhoning bunday qiliqlariga ortiq dosh berishni xohlamagan Unsin hattoki, izg‘irin shamol uvillab turgan paytda, go‘ristonga borib qumg‘onda suv qaynatib kelishga ham rozi boladi. Aslini olganda bunday havoda oddiy odam go‘ristonga borish tugul kochada yurishga qo‘rqadigan bir payt Unsinni bemehr dodho go‘ristonga yuboradi, chunki Unsinni o‘zi bunga rozi bolgan edi. Buning sababi shundaki, Unsin go‘ristonga borib suv qaynatib kelish sharti bilan boradi va u bu shartni bajarolsa, o‘z yurti Shohimardonga ota- onasining oldida umrbod ular bilan birga boladi, ya‘ni shartni uddasidan chiqsa, Dodho uning javobini berishi kerek edi. Unsin go‘ristonga bordi ham, u suvni qaynatib bo‘lgach, ichidagi ulkan qo‘rquv bilan ketayotganda, paranjisi qolib ketgani yodiga tushadi va ortga qaytib uni olib kelayotgan paytda oyog‘i behosdan yerga kirib ketadi. Unsin bundan qo‘rqib, oyog‘i o‘likning qorniga kirib ketganday bo‘ladi va arang katta ko‘chaga chiqib oladi so‘ng uyiga qaytayotganda birdan husidan ketadi, chunki razil Dodho Unsinni tekshirib kelish uchun o‘z maymunini jonatgandi. Maymun Unsinning yelkasiga bir sakragandi Unsin qo‘rqib yiqildi, chunki Unsin uni arvoq deb o‘ylagandi-da va keyin Unsin ancha vaqtdan so‘ng o‘ziga keladi va arang uyiga yetib keladi va peshinga bormay joni uziladi.

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, adibning “Dahshat”, “O‘g‘ri”, hikoyalarida insonga achinish, mehr-shavqat tuyg‘usidan mahrum kimsalarning bechora kishilarni xo‘rlashdan cheksiz lazzatlanishi, betakror manzaralarda, ta‘sirchan detallarida ko‘rsatiladi. Ayniqsa, “Dahshat” hikoyasida Unsinning qabriston oldiga borgan tasviri, uning ruhiyatini, qabristondan qaytganda undagi bo‘lgan ruhiy kechinmalarni kitobxon hikoyani o‘qiganda his eta oladi va go‘yoki, o‘sha muhitga o‘zini tushib qolgandek o‘ylaydi. Abdulla Qahhor hikoyalarida har bir obrazlarning detallari, uning ruhiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Yuqoridagi hikoyalarni mutolaa qilish jarayoni hamisha o‘quvchini mahzun qilib qo‘yadi. Chunki ularda insoniy munosabatlarning

murakkabligi gavdalantiriladi. Ammo yozuvchi manman kimsalarga qahr-g‘azabini ham, kambag‘al bechoralarga achinish tuyg‘usini ham oshkora izhor qilmaydi. Insondagi kechayotgan ruhiy kechinmalarini go‘yoki, mavhum, goho oshkora tasvirleydi. U voqelikni odamlar munosabatidagi ziddiyatni xolis turib gavdalantiradi. Bechora odamlarga achinish, ularga mehr-muruvvat ko‘rsatish, qo‘lidan kelgancha ko‘maklashish har bir inson uchun sharaf sanaladi. Abdulla Qahhor ulug‘ ijodkorlar ilgari surgan insonparvarlik g‘oyalariga mos betakror asarlar yaratdi va o‘zbek adabiyotida o‘zining mohir hikoyanavisligi to‘laligicha namoyon eta bildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. E.Xudoyberdiyev “ Adabiyotshunoslikka kirish” Toshkent “Sharq” 2008
2. H. Umurov “Adabiyor nazariyasi” Toshkent, “Merius” 2004
3. Abdulla Qahhor. Anor: [Hikoya] // “Sharq yulduzi”. 1982
4. Abdulla Qahhor. Dahshat:[hikoya]// “Sharq yulduzi”.1907
5. Abdulla Qahhor. O‘g‘ri:[Hikoya]// “Sharq yulduzi”.1936
6. Elektron manba: www.ziyonet.uz